

ри у вријеме док су се црногорски партизани налазили у Босни. Подаци о партијским састаницима и конференцијама, директивама и одлукама, истичу КПЈ у први план као снагу која је водила револуцију.

Као посебан квалитет књиге истичемо регистре: именични и географски, а особито предметни, који је чине погодном за руковање и лако за употребу. Иза сваке хронолошке јединице наводе се најважнији извори и литература о ратним, политичким и другим збивањима.

Због свих квалитета које смо истакли, због свога карактера и специфичности, богатства догађа-

ја и изворне документације, овај рад младих историчара представља зналачки одабрану, енциклопедијским стилем написану историју цјелокупних збивања, користан приручник научницима, публицистима, наставницима историје и свима онима које интересује овај период наше историје. Иако ће можда бити и одређених примједба, вјероватно више допунског карактера, које и сами аутори очекују, ова књига је у ствари изванредно документована антологија чињеница, панорама догађаја, временски и просторно ограничена на период ослободилачког рата и револуције у Црној Гори.

Драгиша В. Рашовић

Јанко Лопичић: РАТНИ ДНЕВНИК 1941—1945, I И II,
„Просвета“, Београд, 1961—1963.

Просветина библиотека „Сведочанства“ објавила је Ратни дневник Јанка Лопичића, који аутор посвећује борцима Ловћенског НОП одреда погинулим у народноослободилачком рату. Ратни дневник је објављен у двије књиге, на укупно преко 700 страна, од којих је прва објављена 1961. године, поводом двадесетогодишњице устанка народа Југославије, а друга књига је изашла из штампе 1963. године.

Дневници су својеврстни жанр у литератури. И као историјски извор они имају одређено мјесто. Колико ће дневник бити значајан као историјски извор и интересантан као литература зависи од више фактора, а прије свега од важности и одговорности улоте коју је аутор имао у времену о којем пише, затим од интелектуалних могућности да уочи и читаоцу презентира битно и актуелно. Уз то, аутор мора имати осјећај и мјеру и за догађаје и за личности о којима пише. При томе, кад је у питању ратни дневник, не треба губити из вида ни једну другу, такође врло важну, околност — вријеме и услове у којима је аутор писао свој дневник. Разумљиво је да водити свакодневно забиљешке под кишом непријатељских кур-

шума и на маршевима, који су, готово у условима партизанског ратовања, веома чести и напорни, није ни лако ни једноставно.

Да би се што потпуније схватила права вриједност Ратног дневника потребно је рећи неколико ријечи и о личности његовог аутора. Јанко Лопичић је предратни члан КПЈ и један од руководиоца партијске организације и организатора устанка у свом крају. У ослободилачком рату и револуцији има важне и одговорне функције: секретар општинског, а затим среског комитета КПЈ, замјеник политичког комесара батаљона, замјеник политичког комесара одреда, политички комесар подручја и др. Лопичић је као истакнути политички и војни руководиоца водио постова свакодневно кратке забиљешке о борбама у којима је учествовао, о личностима с којима је сарађивао и с којима се у рату сусретао, о развитку партијских организација у војним јединицама и на терену, о организацији слободне територије и о свему преживљеном и доживљеном давао своја запажања. Кољност да је Лопичић био истакнута политичка и војна личност важна је из више разлога. То доприноси да дневник добије у важности. Високе партиј-

ске и војне функције пружале су могућност аутору, а истовремено су га и обавезивале, да објективно и комплексно сагледа фазе у развоју нашег рата и револуције и њихов утицај на људе који су их носили на својим плећима.

Шта заправо представља и садржи Лопичићев *Ратни дневник*, колики је његов значај за историчара и у којој је мјери Лопичић испунио очекивања? На овом мјесту ћемо покушати да одговоримо на та питања.

Лопичић свој *Ратни дневник* почиње јануара 1941., завршава јануара 1945. године. У *Ратном дневнику* читалац може да се информира о априлском рату 1941. године, у коме аутор учествује као борац 150. пјешадијског пука, затим о припремама партијске организације за устанак на подручју Мјесног комитета КПЈ — Цетиње, о тринаестојулском устанку на терену Општинског комитета КПЈ — Ријека Црнојевића, о непријатељској офанзиви на слободну територију непосредно после избијања устанка, о терору окупатора у цеклинским селима. Аутор даје слику како је дошло до привременог застоја у развоју устанка и до поновног распламсавања народноослободилачке борбе у Цеклину и формирања првих партизанских јединица. Лопичић је учествовао са Ловћенским батаљоном у нападу на Пљевља, па у дневнику даје фрагменте из ове величанствене борбе, у којој је погинуло или се ранило 134 борца само из Ловћенског батаљона. После напада на Пљевља Лопичић се поново враћа на терен Цеклина, тако да су у дневнику забиљежени подаци о даљем развоју народноослободилачког покрета у овом крају, као нпр. формирање народноослободилачких одбора и њихов рад на прикупљању намирница за партизанае, организовање пазара на слободној територији, пружање помоћи сиромашном народу итд. Почетком 1942. године окупатор у Црној Гори врши обимне припреме за борбу против народноослободилачког покрета, па у том циљу организује пету колону и врши економски притисак на масе с циљем да их одвоји од

ослободилачког покрета. Аутор на појединим детаљима илуструје како се то одражава на појединце, поједина села, борце — партизанае, чланове КПЈ и уопште на сав народ. Лопичић такође описује услове под којима су црногорски партизани без најосновнијих средстава за живот, без потребне одјеће, обуће, хране (два и по мјесеца без хљеба) морали да се повлаче из Црне Горе пред удруженим окупаторско-квислиншким снагама.

Највећи дио дневника — двије и по године, односно преко 450 страна — третира развојак народноослободилачког покрета у Босанској крајини и западној Босни. У њему су забиљежене борбе око Купреса, Булгојна, Горњег Вакуфа, Јања, Вуковског, Благаја, затим десант на Дрвар итд. Од посебног су значаја подаци који говоре о развоју народноослободилачког покрета на овом подручју: о формирању и борбеној активности партизанских јединица, о формирању и раду народноослободилачких одбора, о развоју партијске организације, затим о злочинима окупатора, усташа и четника. Дневник садржи и обиле података о фолклору, почев од свадбених и погребних обичаја до народних партизанских пјесама.

Ратни дневник у извјесној мјери представља ауторову личну исповијест о догађајима у којима је учествовао и о личностима са којима се сусретао. И поред тога што у њему на више мјеста провијава ауторов субјективност како у приказивању догађаја, појава и токова народноослободилачког рата и револуције, тако и у портретисању ликова, он истовремено даје и податке које ријетко или пак дјелимично сусрећемо у другим изворима о нашем ослободилачком рату и револуцији, а то су: атмосфера збивања, расположење маса и појединаца, и то је све дато *in continuo* и у приличној мјери рељефно. Читаоцу се, међутим, намеће утисак да аутор није најбоље искористио могућности које су му објективне околности пружале. Аутор је пропустио да нам саопшти многе важне податке, а забиљежио је неке готово безначајне

детаље. Многе догађаје нам је приказао блиједо и непотпуно. Ако се опет анализира начин приказивања догађаја у ауторовом ужем завјчају, чини се да су многи догађаји приказани с племенских па чак и братственичких позиција, што знатно умањује вриједност дневника. Лопичићево приказивање ликова револуције је најчешће топло и осјећајно, али и ту аутор понекад изгуби мјеру, тако да начин на који приказује своје сусрете са људима, поготово са вођеним личностима револуције, читавима неће увијек бити симпатичан, а понекад се може тумачити и као тенденциозан. То не значи да би требало сумњати у истинитост података које аутор дневника саопштава, премда та истина није увијек саопштена на најпогоднији начин. Ово се нарочито односи на неке дијелове дневника у којима су поједине личности приказане једнострано. Када жели да прикаже истушање неке личности које је сматрао карактеристичним за одређену фазу развоја револуције, аутор то понекад чини доста неумјешно и истиче њихове тренутке слабости а пропушта да на другом мјесту истакне подвиге тих истих личности. Истина, аутор то понегдје истиче у напомени, а некад пропушта да учини и то, тако да је присиљен да то чини у исправкама, које доноси у другој књизи. На тај начин, разумије се, чини се неправда и револуцији, као цијелини, и овим ликовима, понаособ, иако за историчара нијесу толико значајне личности колико појаве које су пратиле наш ослободилачки рат и револуцију.

Поред ових општих напомена *Ратни дневник* има и других недостатака на које желимо овдје да укажемо. Виљешке за период од јануара до новембра 1941. године аутор је изгубио па је последице рата покушао да то надокнади на основу партијских и других саопштења, али то није остало без посљедица. Лако је уочити да јануар 1941. године има свега четири датумске јединице, март једну а фебруар ниједну! За април недостаје девет датума. за мај — три,

јун — једанаест, јул — седам, август — шест, септембар — пет, октобар — седам. За овај период под једном датумском јединицом говори о догађајима који су се десили касније. Тако под 20. јануаром 1941. године говори о догађајима који су се десили 25. марта! За 27. март 1941. стоји, између осталог, записано и ово: „Из распуштених логора враћају се интернирани другови“. Зна се, међутим, да је Симовићева влада донијела одлуку о распуштању концентративних логора 27. марта у 22 часа, па према томе интернирани комунисти нијесу могли стићи 27. марта из Смедеревске Паланке у Цеклин. Кад човјек чита ове редове: „... баш првих дана јула добих проглас ЦК КПЈ...“ (записано под 1. јулом 1941), или „... крајем мјесеца добисмо директиву...“ (записано под 24. октобром 1941), читалац стиче утисак да не чита дневник.

Указали бисмо и на једну недостадност коју смо код аутора уочили. У свом раду *Развој и рад Комунистичке партије у Цеклину до 1945. године* (Београд 1954), на стр. 53, за цеклинске сељаке који су, организовани у квислиншким формацијама, ступили у борбу против партизана, марта 1942. године, Лопичић пише: „Људи су и против своје воље пошли у борбу против своје крвне браће, преживљавајући најтеже часове у својим осјећањима“. О тим истим људима у дневнику под 25. мартом 1942. године Лопичић пише: „До јуче су били наши пријатељи и сарадници, а данас су окупаторови војници и боре се на живот и смрт“. Дакле, два сасвим супротна тумачења овог догађаја.

У цијелини гледано, *Ратни дневник* Ј. Лопичића није испунио очекивања и није достигао онај ниво који је могао. Међутим, и поред недостатака *Ратни дневник* заслужује пажњу читалаца. Он ће уз остале изворе и литературу и уз критичко коришћење, корисно послужити и надопунити ону празнину која постоји међу изворима о нашем ослободилачком рату и револуцији, а за неке догађаје, можда, то ће бити и једини извор.

Радоје Пајовић